

Δ. ΤΣΑΚΩΝΑ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΑΡΑ ΤΗ ΠΑΝΤΕΙΩ ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΦΑΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΣΜΟΥ**

(Σελίδες 73 — 82)

ΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΣΜΟΥ

Κατά τὴν διάρκειαν τῆς τουρκοκρατίας δύο διαμετρικῶς ἀντίθετοι πόλοι, οἱ Φαναριῶται καὶ οἱ "Ἐλληνες τῆς Βενετίας, διασταυρώνουν τὰ ἴδεολογικὰ ξίφη των. Οἱ πρῶτοι εἰναι σαφῶς προσανατολισμένοι εἰς τὴν φυσιολογικὴν διαδοχὴν τῶν Ὀσμανιδῶν, πιστεύουν εἰς τὴν δυαδικὴν ἑλληνοθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἡ ἀντιπατικὴ των διάθεσις προσεπικυροῦ εἰς τὸν Σουλτάνον τοῦ « λόγου των τὸ ἀσφαλές ». Ἀντιθέτως οἱ "Ἐλληνες τῆς Βενετίας, Πελοποννήσιοι καὶ Κρῆτες φυγάδες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἰδρύουν πλησίον τῆς « Γερουσίας τῶν Δέκα » ἐν οίονει δεύτερον Πατριαρχεῖον τῆς διασπορᾶς, τὸ δόποιον ἐπιδιώκει : α) τὴν ἐκδήλωσιν μιᾶς πολιτικῆς σταυροφορίας τῆς Δύσεως ἐναντίον τῆς ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, β) τὴν συνέχισιν τοῦ διαλόγου τῆς πρώτης καὶ δευτέρας Ρώμης, δηλαδὴ Βατικανοῦ καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, γ) τὴν διαμόρφωσιν ἐνὸς ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κράτους, ὡς ἀκριβῶς οἱ Ἰταλοὶ προητοίμασαν τὴν Ἰταλίαν καὶ οἱ Γάλλοι τὴν Γαλλίαν¹. Οἱ "Ἐλληνες τῆς Βενετίας, καὶ ἀργότερον ὀλοκλήρου τῆς δυτικῆς Διασπορᾶς, καθίστανται οἱ σταθερώτεροι πόλοι τῶν φιλελευθέρων ἴδεων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, χρησιμοποιοῦν δὲ τὸν « δόλον τῆς Ἰστορίας », κατὰ τὸν "Ἐγελον, διὰ νὰ ἐπιτύχουν μίαν ἀποφασιστικὴν σύγκρουσιν τῶν δυτικῶν δυνάμεων μὲ τὴν ὁθωμανικὴν ὑπεροχήν. Τὸ γεγονός δμως δτι ὁ Γ. Τραπεζούντιος, προσωπικὸς διδάσκαλος τοῦ Πάπα Νικολάου καὶ ἐμπιστευτικὸς ἀπεσταλμένος τοῦ Βατικανοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μετὰ τὴν "Αλωσιν ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ρώμην φιλοοθωμανικὸς καὶ ὑμητής τοῦ Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ, μὲ τὸ σχέδιον μιᾶς θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνώσεως "Ἐλλήνων καὶ Ὁθωμανῶν², δεικνύει κατὰ τρόπον ἐναργῆ δτι οἱ "Ἐλληνες τῆς Δύσεως δὲν εὐηλπίστουν εἰς τὴν δυτικὴν βοήθειαν διὰ τὴν ἀπελευθερωσίν των.

1. Δ. Τσάκωνας: « Οἱ Φαναριῶται καὶ οἱ Πελοποννήσιοι Κρῆτες τῆς Βενετίας », Πελοποννησιακὴ Πρωτοχρονιά, Ἀθῆναι 1965, σσ. 325-326.

2. Γ. Ζώρα: Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ αἱ πρὸς ἑλληνοτουρκικὴν συνενόησιν προσάθειαι αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1954, σσ. 66-67, 78 κ.έ. Χρυσάνθου, Ἐκκλησία Τραπεζούντος, Ἀθῆναι 1933, σσ. 312-314.

Οι Φαναριώται δύμως είναι πραγματισταί. Δέχονται τὴν "Αλωσιν ὡς ἀναμφισβήτητον πραγματικότητα. Καὶ δταν ὁ Πορθητής, μετὰ τὴν συμφωνίαν του μὲ τὸν Πατριάρχην Γεννάδιον Σχολάριον, τοὺς καλεῖ καὶ τοὺς ἀναθέτει τὸ 'Ὑπουργεῖον' Ἐξωτερικῶν καὶ κατ' οὐσίαν ὀλόκληρον τὴν διοίκησιν τῆς ἀπεράντου ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας¹, αὐτοὶ καθιερώνουν τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἐπίσημον διπλωματικὴν γλῶσσαν τοῦ ὁθωμανικοῦ κράτους εἰς τὸν διάλογόν του μὲ τὰς μεγάλας χριστιανικὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις². Τελικῶς δὲ οἱ Φαναριώται ἀναδέχονται ἀργότερον τὰς ἡγεμονίας τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας, προσδίδοντες τιμάς βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ στεφομένους ἑλληνας βασιλεῖς τῶν παριστρίων ἡγεμονιῶν, αἵτοινται δὲ τὴν μετατροπὴν τῆς Βαλκανικῆς εἰς αὐτονόμους ἡγεμονίας ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν των, πιστεύοντες δτι ἡ ἑλληνοοθωμανικὴ αὐτοκρατορία είναι ἡ μόνη ἀληθῆς διάδοχος ἀνεθνικοῦ Βυζαντίου. Οἱ Φαναριώται, στενῶς συνδεδεμένοι μὲ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, πιστοποιοῦν καὶ ἐπικυρώνουν τὴν συμφωνίαν τοῦ Πορθητοῦ μὲ τὸν Πατριάρχην Γεννάδιον Σχολάριον, χάρις εἰς τὴν ὅποιαν ὁ Μωάμεθ κατ' οὐσίαν ἀνεγνωρίσθη ὁθωμανὸς διάδοχος τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ὁ δὲ Πατριάρχης πνευματικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς (μιλὲτ μπασί) δλων τῶν χριστιανῶν τῆς ἀπεράντου ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (συνεπῶς 'Ἐλλήνων, 'Αράβων, Σλάβων, 'Αλβανῶν, κ.τ.λ.).

Τὰ προνόμια κατοχυρώνουν τὴν ἑλληνοοθωμανικὴν συνεργασίαν, συγχροτοῦν καὶ διευρύνουν τὸ ἀντιπαπικὸν μέτωπον τῶν Φαναριωτῶν³. Τελικῶς δὲ θὰ ὀδηγήσουν εἰς τὸ αἴτημα τῆς δυαδικῆς ἑλληνοοθωμανικῆς αὐτοκρατορίας⁴ μὲ πρωτεύονταν τὴν Κωνσταντινούπολιν, τοῦ ὅποιου τελευταῖος φορεὺς θὰ καθίστατο ὁ "Ιων Δραγούμης εἰς τὴν μυστικὴν συμφωνίαν τὴν ὅποιαν ὑπέγραψεν τὸ 1920 μὲ τὸν φιλελεύθερον ὁθωμανὸν πρίγκηπα Σαμπαχεντίν. Δεν ὑπάρχει ἀμφιβολία δτι ὁ "Ιων Δραγούμης, ἐκ τῶν κυριωτέρων φορέων τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνισμοῦ, ὑφίσταται, ὡς γενικὸς Πρόξενος τῆς 'Ἐλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔντονον ἐπίδρασιν καὶ διάβρωσιν τῶν ἔθνικιστικῶν του του κατευθύνσεων, ἀπὸ τὴν φαναριωτικὴν πολιτικὴν. 'Η νέα Τουρκία είναι χώρα μεγάλη καὶ τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας παραμένει σταθερὰ πυξίς τῆς Βρετανικῆς καὶ δυτικῆς γενικώτερον πολιτι-

1. D. Toynbee: *A study of history*, London - New York - Toronto, II (δ.ε.), σ.225 κ.τ.

2. P. Argyropoulos: « *Les Grecs en service de l' empire ottoman* », εἰς *Anniversaire* (δ.ε.), σ. 159. Βακαλοπούλου, 'Ιστορία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, Β', σ. 10.

3. Χρυσ. Παπαδοπούλου: « 'Η θέσις τῆς 'Εκκλησίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως «Θεολογία», τ. XIII, 1934, σ. 200.

4. N. Jorga: *Byzance apres Byzance*, Bucarest 1935, σ. 224.

κῆς, ὡστε δὲ νεοελληνικὸς μεγαλοϊδεατισμὸς ἀτυχῶς ἐκ τῶν πραγμάτων συγκρούεται μὲ τὰς δυτικὰς δυνάμεις.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν καλύτερον τὴν φαναριωτικὴν πολιτικὴν, ὁφείλομεν νὰ παραπέμψωμεν εἰς τὸ περίφημον ὑπόμνημα τοῦ Φαναριώτου Ἀλ. Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν ρομαντικὸν βασιλέα "Οὐθωνα, ἔνθα, εἰς ἐρώτημα τοῦ Βασιλέως περὶ τοῦ πᾶς οὗτος ἀντιλαμβάνεται τὴν μεγάλην Ἰδέαν, ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἔβλεπε παρὰ ἐσωτερικὴν ἀνασύνταξιν, ἀξιοποίησιν τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ κράτους καὶ μόνον εἰς περίπτωσιν τουρκο—ρωσσικῆς συνεργασίας ἥτο δυνατὸν νὰ προβληθῇ τὸ αἴτημα τῆς Μεγάλης Ἰδέας καὶ μάλιστα ὑπὸ δυτικὴν πρωτοβουλίαν¹. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἔξῆγεν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι μεγάλως ἡγωνίσθησαν οἱ ἡγήτορες τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 διὰ νὰ πείσουν τὰς δυτικὰς δυνάμεις ὅτι οἱ νεώτεροι "Ελληνες δὲν εἶναι Καρμπονάροι, πολὺ διληγώτερον δὲ δορυφόροι τῆς ρωσσικῆς πολιτικῆς, διὰ νὰ τοὺς ἐπιτρέψουν τελικῶς νὰ ιδρύσουν τὸ ὑποτυπῶδες κρατίδιον. Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν — διηρωτάτο ὁ Μαυροκορδάτος — νὰ ἐναντιωθῇ ἡ 'Ελλὰς εἰς τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ δυτικὴ πολιτικὴ τὸ περιφρουρεῖ; Διὰ τῶν ὡς ἄνω συλλογισμῶν τοῦ Μαυροκορδάτου ὡς πρὸς τὸ δυσχερεῖς τῆς πραγματοποίησεως τῆς Μεγάλης Ἰδέας καθίσταται περισσότερον σαφὲς ὅτι οἱ Φαναριώται ἀρχὴν καὶ τέλος τῆς πολιτικῆς των εἶχον τὴν ἐλληνοσθωμανικὴν συνεργασίαν, εἴτε παρέμενον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἴτε μετεβάλλοντο εἰς πολιτικούς ἀρχηγούς εἰς τὴν ἑλευθέραν 'Ελλάδα.

Οἱ "Ελληνες τῆς Βενετίας καὶ, γενικώτερον, δὲ ἐγκατεστημένοις εἰς τὴν Δύσιν ἐλληνισμὸς αἵτεῖ ὅχι μόνον διὰ τοῦ Βησσαρίωνος, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ Μη-

1. Γ. Κορδάτου: 'Ιστορία τῆς νεώτερης 'Ελλάδας, "Οὐθων 1834 - 1862, 'Αθῆναι 1957, τ. III, σ. 484. «Νὰ συνδέσετε ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ τὴν 'Αγγλίαν καθὼς καὶ πολιτικάς. Νὰ παραστήσετε, δημοπρέπει, καὶ νὰ ἀποδείξετε, δημοπρέπει, τὸ κίνημα τῶν 'Ελλήνων κατὰ τῶν Τούρκων δὲν ἔχει οὐδεμίλαν σχέσιν μὲ τοὺς σκοποὺς τῆς Ρωσσίας. 'Οτι δὲν συμφέρει εἰς τὴν 'Αγγλίαν νὰ κατορθώσῃ τοὺς σκοπούς τῆς ή Ρωσσία ὡς πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ τὴν 'Ελλάδα καὶ ἐπομένως δημοπρέπει τὰ συμφέροντα τῆς 'Αγγλίας συμπλεπτούσιν μ' ἔκεινα τῆς 'Ελλάδος καὶ διὰ τοῦτο συμφέρει εἰς τὴν 'Αγγλίαν νὰ κατασταθῇ ἡ 'Ελλὰς ὅχι μόνον αὐτόνομος ἀλλὰ καὶ Ισχυρά, ἀφοῦ ἡ Τουρκία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἐπὶ πλέον καὶ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς σκοπούς τῆς 'Αγγλίας ἐναντίον τῆς Ρωσσίας. Διαπραγματεύμενοι δὲ περὶ τῆς δοθησομένης βοηθείας, χρειαστούσης ἀπὸ τὴν 'Αγγλίαν εἰς τὴν 'Ελλάδα, νὰ παραστήσετε δημοπραγματεύεσθε μὲ τὴν 'Αγγλίαν περὶ πολιτικῶν σχέσεων ἀλλὰ μόνον περὶ δανείου, περὶ ἐγγυήσεως τοῦ ὁποίου νὰ προσδιορίσετε ἐν γένει ἀλλ' δορίστως τὰ ἔθνικὰ κτήματα τῆς 'Ελλάδος καὶ ὅχι ποτὲ ὀρισμένον τι μέρος γῆς. 'Αλλ' δημοπρέπει τότε χρήματα διὰ νὰ κάμη τὸν πόλεμον ἐνεργητικά καὶ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Θράκης ἡ καθ' ὅσον ἔκτείνεται ἡ 'Ελλὰς νὰ συστέλλωνται τῆς Ρωσσίας οἱ σκοποί...». (Γ. Κορδάτου, Νεοελληνικὴ πολιτικὴ Ιστορία, 'Αθῆναι 1925, τ. I, σ.σ 334 - 335).

τροπολίτου Φιλαδελφείας Μελετίου Τυπάλδου νὰ διαλεχθῇ μὲ τὴν Δύσιν καὶ τὸ Βατικανόν. Χαρακτηριστικὴ εἰναι ἡ προσπάθεια¹ τοῦ "Ἐλληνος Μητροπολίτου Βενετίας Τυπάλδου νὰ ἀποσπάσῃ ἐκκλησιαστικὴν δύναμιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τὰς βενετοχρατουμένας περιοχάς, εἰς τὴν ἀναζήτησίν του νὰ ἀνεύρῃ μίαν « τρίτην λύσιν » μεταξὺ πρώτης καὶ δευτέρας Ρώμης.

"Ἡ προσπάθεια τῶν Φραγκοελλήνων τῆς Βενετίας εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν ὑπῆρξε προσπάθεια τεχνητῆς προσεγγίσεως μὲ τὴν Δύσιν, διότι ἡ μεγάλη πλειοψηφία των οὔτε τὴν ὄρθιοδοξίαν της ἀπώλεσεν οὔτε τὸν ἐλληνισμόν της, ἡ δὲ ὑποχρεωτικὴ ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν μνημόνευσις τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν εἰς τὰς βενετοχρατουμένας χώρας τὸ Βατικανόν, κατήντησε τύπος κενός, ἀνευ ἐπιδράσεως καὶ ἀνευ οὐσίας².

"Ἐναντὶ τῶν Φραγκοελλήνων τῆς Βενετίας ἴσταται ἡ ρεαλιστικὴ γραμμὴ τῶν Φαναριωτῶν, οἱ ὄποιοι, ἀν καὶ σταθεροὶ ἀγωγοὶ δυτικῶν πολιτιστικῶν ἐπιδράσεων, τείνουν μονίμως καὶ ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν ἐλληνοθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν, χωρὶς νὰ βλέπουν συμπαθῶς τὴν ἐλληνικὴν Ἐπανάστασιν, διότι εἰναι Βυζαντινοὶ καὶ ὄραματίζονται ἀνεθνικὸν κράτος βυζαντινῶν διαστάσεων ὑπὸ ἐλληνοτουρκικὴν ἡγεσίαν καὶ ὅχι μικροελλαδικὸν κράτος συμπεπιεσμένων γεωγραφικῶν ὁρίων. Ἡ ἀδυσώπητος αὐτὴ διαλεκτικὴ εἰς τοὺς ἔξωτερικοὺς προσανατολισμοὺς τοῦ κράτους μᾶς παρακολουθεῖ μέχρι καὶ τοῦ 1922. 'Ο Τοynbee ὡς καὶ ὁ Sherrard τονίζουν θαυμαστικῶς ὅτι ἡ ἔκρηξις τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1821), ἀκριβῶς διότι γίνεται εἰς τὴν Ρουμανίαν, εἰναι ἀπόδειξις τοῦ διχασμοῦ τῶν πολιτικῶν προσανατολισμῶν τῆς ἐλληνικῆς ἡγεσίας³. "Αλλοι πιστεύουν εἰς τὴν ὄμαλὴν διαδοχὴν τῶν Ὀσμανιδῶν (Φαναριῶται) καὶ ἄλλοι εἰς τὴν διαμόρφωσιν μικροῦ ἀνεξαρτήτου ἐλληνικοῦ κράτους⁴. Τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰ 1820 οἱ Φαναριῶται ἀναλαμβάνουν τὴν ἡγεσίαν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, εἰσάγοντες ἐντὸς τῶν κόλπων αὐτῆς Ρουμάνους (Βλαδιμήρεσκου), Σέρβους (Καραγεώργεβιτς) καὶ ἄλλους ἐτεροεθνεῖς φιλικούς ἀρκεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὸν παμβαλκανικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐν Μολδοβλαχίᾳ ἔξεγέρσεως⁵. 'Ἡ Ἐλληνικὴ Ἐπανάστασις δὲν ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῆς χειραφετήσεως τῶν Ἐλλήνων ἀστῶν — ὡς ἀντιφάσικων πρὸς τὴν ἰδίαν του θεωρίαν διετύπωσεν ὁ μαρξιστής I. Κορδάτος

1. A. Καλογεροπούλου: Σημειώσεις 'Ιστορίας τῆς τέχνης, 'Αθῆναι 1961, σ. 145. M. Γεδεών, « Τυπάλδου - Στάτη συμμορία: Σημείωμα περὶ τῶν ἐν Βενετίᾳ θρησκευτικῶν ταραχῶν, 1686 - 1712 », Κωνσταντινούπολις 1913, σ. 24 κ.έ.

2. Δ. Τσάκωνας: Κοινωνιολογία τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος, 'Αθῆναι 1969², σ.70.

3. D. Tsakonas, « Die Griechische revolution von 1821 », εἰς Griecheland zwischen Ost und West, Bonn 1968, σσ. 105 - 118.

4. Δ. Τσάκωνας: « Οἱ Φαναριῶται καὶ Πελοποννήσιοι - Κρῆτες τῆς Βενετίας », Πελοποννησιακὴ Πρωτοχρονιά, 'Αθῆναι 1965, σσ. 325 - 326.

5. N. Botzaris: Visions Balkaniques, Geneve - Paris 1962, σσ. 101 - 103.

ό όποιος τὴν θεωρεῖ προκληθεῖσαν ἐκ τῶν ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ ἴδιᾳ τῶν ἐφοπλιστῶν—. Οἱ Ἑλληνες, κατὰ τὸν Κορδάτον, μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Κιουτσούκ—Καϊναρτζῆ τὸ 1774, ἥρχισαν κερδίζοντες τόσα χρήματα, ὡστε νὰ ἀποφασίσουν τὴν ἕδρασιν ἴδιου ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κράτους¹.

Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἡ ἱστορικοὐλιστικὴ θεωρία τοῦ Κορδάτου ἀπὸ οἰασδήποτε θέσεως κεντροδεξιᾶς κοινωνιολογίας, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ ἐπιστήμη—συνεπῶς καὶ ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη—δοφείλει νὰ μὴ προχωρῇ εἰς ἀξιολογικὰς κρίσεις καὶ νὰ ὑποβιβάζεται εἰς θεραπαινίδα τῆς πολιτικῆς. Δι’ αὐτό, ἀπὸ μαρξιστικῆς σκοπιᾶς κρινομένη ἡ ὧς ἀνωθεωρία τοῦ Κορδάτου, κινδυνεύει νὰ θεωρηθῇ ἀντιμαρξιστική. ‘Η ἀστικὴ τάξις κατὰ τὸν Μάρξ, εἶναι ἔννοια κοσμοπολιτικῶς προσανατολισμένη. ’Αποσκοπεῖ εἰς τὸ κέρδος καὶ τὴν οἰκονομικὴν κυρίως ἐπιβίωσίν της ἐπὶ ὑπερεθνικῶν ὅριων. ’Οθεν, μαρξιστικῶς σκεπτόμενός τις, διερωτᾶται τὶ συμφέρον θὰ είχον οἱ Ἑλληνες ἀστοί, οἱ κατέχοντες τὴν οἰκονομικὴν ὅσον καὶ πολιτικὴν ἡγεσίαν τῆς ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, νὰ ἀπαλλοτριώσουν τὴν οἰκονομικὴν ἴδιᾳ ἡγεμονίαν των ἔγκαταλείποντες τὴν τεραστίαν ὁθωμανικὴν ἀγορὰν (ἡ ὄποια ἔξετείνετο ἀπὸ τὰς προφυλακὰς τῆς Βιένης μέχρι τοῦ βάθους τῆς Ασίας), διὰ νὰ ἔκμεταλλευθοῦν μίαν λιλιπούτειον ἀγορὰν μεταξὺ τῶν ἀκτημόνων τῆς Ρούμελης καὶ τοῦ Μορέως²;

Εἶναι πρώτον νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς τὰ βαθύτερα αἴτια τῆς ἑλληνικῆς ’Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Τὸ μόνον τὸ ὄποιον ἐπιτρέπεται νὰ διατυπωθῇ ἐνταῦθα εἶναι ὅτι ἡ γαλλικὴ ’Ἐπανάστασις ἀνατρέπει τὴν πολιτικὴν γραμμήν τῶν Φαναριωτῶν. Αἱ ἴδεαι τῆς ἐλευθερίας, ἰσότητος ἐνώπιον τοῦ νόμου καὶ δικαιοσύνης, ἀνατρέπουν τὴν περὶ πεφωτισμένης δεσποτείας ἀντίληψιν τῶν Φαναριωτῶν. Δι’ αὐτό, ὅταν τὸ 1820 τὴν ἡγεσίαν τῆς Φιλικῆς ’Ἐταιρείας ἀναγκάζεται ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ ἀναδεχθῇ ὁ Φαναριώτης πρίγκιψ ’Ψηλάντης, κηρύσσει τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Ρουμανίαν ὡς παμβαλκανικὴν καὶ οὐχὶ ὡς στενῶς ἑλληνικήν, ἐφ' ὅσον ἔχουν ἡδη εἰσαχθῆ εἰς τὴν Φιλικὴν ’Ἐταιρείαν Ρουμάνοι ἀντιστασιακοὶ ὑπὸ τὸν μικρομπογιάρον ἀρχηγὸν Βλαδιμήρεσκου, Σέρβοι οὐ πό τὸν Καραγεώργεβιτς, Βούλγαροι κ.ἄ. Οὕτω πως ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Ρουμανίαν προσλαμβάνει παμβαλκανικὸν χαρακτῆρα, διότι ἡ νέα Φαναριωτικὴ ἡγεσία τῆς Φιλικῆς ’Ἐταιρείας γνωρίζει κάλλιον τῶν ἐπαρχιακῶν σκεπτομένων «μικροελλαδικῶν», ὅτι οἱ ’Ἐλληνες μόνοι των δὲν δύνανται νὰ ἐναντιωθοῦν πρὸς τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τὸ ὄποιον ὑποστηρίζουν δλαὶ αἱ δυτικαὶ δυνάμεις, οὐχὶ τόσον δι’ ἀξιοποίησιν τοῦ

1. Γ. Κορδάτου: ‘Η κοινωνικὴ σημασία τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ’Αθῆναι 1946, σσ. 102 - 103.

2. D. Tsakonas: « Die Griechische revolution von 1821 », εἰς Griechenland zwischen Ost und West, Bonn 1968, σσ. 105 - 118.

«μεγάλου ἀσθενοῦς τοῦ Βοσπόρου», δύον διὰ νὰ ἀνασχέσουν ἀποφασιστικότερον καὶ δὴ διὰ πλειόνων κρατῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ Αἰγαίου τὴν κάθιδον τῆς Ρωσίας πρὸς τὸ Αἴγαῖον. Διὸ καὶ ἡ φαναριωτική ἡγεσία τῆς Φιλικῆς Ἐπαναστάσιας ὥθετι ἐπὶ τοῦ οὐδετέρου ἐδάφους τῆς Μολδοβλαχίας εἰς σύγκρουσιν ὁθωμανικὰ καὶ ρωσικὰ στρατεύματα. Οἱ Φαναριῶται δηλαδὴ ὑπολογίζουν εἰς διεθνῆ σύγκρουσιν ἐπὶ ἐνὸς χώρου, ἔνθα δὲν δύνανται κατὰ τὰς διεθνεῖς συνθήκας νὰ εἰσέλθουν οὕτε ρωσικὰ οὕτε ὁθωμανικά, ἀλλ’ οὕτε καὶ αὐστριακὰ στρατεύματα. Συμπερασματικῶς εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν ὑπῆρξε μονοσημάντως ἀστική, ἀλλὰ καὶ ἀριστοκρατική, συμπαρασύρασα τελικῶς ὀλόκληρον λαόν¹. Ἐξεκίνησεν ἀνευ ἀγγλικῆς, γαλλικῆς ἡ ρωσικῆς προστασίας, λίαν πιθανῶς δὲ ἡ συντηρητική πτέρυξ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐπεζήτει περισσότερον μίαν ρωσο-οθωμανικήν σύρραξιν. Ἀφ’ ἡς δύμως ἡ Μεγάλη Βρεττανία ἐπείσθη (1824), ἀπὸ τὴν ἀποστολὴν τοῦ Μαυροκορδάτου εἰς τὸ Λονδίνον, ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῆς Ἐπαναστάσεως δὲν εἶναι ἀντιοθωμανικὸς ὅσον ἀντισλαβικὸς καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς θὰ ἀποτελέσῃ τὸ δεύτερον μετὰ τὴν ὁθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν φράγμα ἀνασχέσεως τῆς ρωσικῆς καθόδου εἰς τὸ Αἴγαῖον, ἡ Ἐπανάστασις ἐθεωρήθη ἐπιτυχοῦσα. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐτόνισεν ὅτι ὅσον βαθύτερον ἔχει ἡ Ἑλλὰς τὰ σύνορά της εἰς τὴν Μακεδονίαν, τόσον περισσότερον θὰ ἀπέχουν οἱ Σλάβοι ἀπὸ τὸ Αἴγαῖον (καὶ τοῦτο πρὸς τὸ συμφέρον τῶν δυτικῶν δυνάμεων)². Ἀπὸ τῆς ἀλλῆς δύμως πλευρᾶς ἡ βρεττανικὴ πολιτική, τοποθετημένη ἐπὶ τῶν Ιονίων Νήσων καὶ ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Συρίας καὶ τοῦ Σουέζ, εἶχε στρατηγικὸν συμφέρον νὰ διασφαλίζῃ φιλία ἐλληνικὴ δύναμις τὴν διέλευσίν της ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Κρήτης³.

¹ Αραγε θὰ ἔπειρε τις νὰ συμμερισθῇ τὰς ἀπόψεις τοῦ ἱστορικοῦ Toynbee, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας μία δράξ ‘Ἐλλήνων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ μία ἐπέρα ἐλληνικὴ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην συνεκλόνισαν μὲ τὰς δολοπλοκίας των τόσον πολὺ τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτική, ὥστε νὰ κατορθώσουν νὰ γράψουν τὰς πλέον ἐπικινδύνους σελίδας τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ 19ου αἰώνος⁴.

² Ο νεοελληνικὸς ἐθνισμός, ὡς προαστικός, δὲν ἐπεζήτησε νὰ κατακτήσῃ

1. G. Daskalakis: Die verfassungsentwicklung Griechenlands, εἰς Jahrbuch des Öffentlichen rechts der Gegenwart (24) Tübingen 1937, σ. 168. T. Πιπινέλη, Πολιτική Ιστορία τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, Παρίσιοι 1927, σ. 131. M. Σακελλαρίου, ‘Η Πελοπόννησος κατὰ τὴν δευτέραν τουρκοκρατίαν, 1715 - 1821’, Αθῆναι 1939, σσ 136 - 139.

2. Γ. Κορδάτου: ‘Η κοινωνικὴ σημασία τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ’Αθῆναι 1946, σ. 192.

3. Γ. Κορδάτου: ἔνθα ἀνωτέρω, σ. 187.

4. Toynbee: A study of history, London - New York, Toronto 1954, VIII, σσ.

ξένους λαούς και ιδίως ξένας αγοράς. Διὸ καὶ ὅταν ἀκόμη ἔξεφράζετο μὲ τὸ αἴτημα τῆς Μεγάλης 'Ιδέας ἐπεζήτει τὴν πολιτιστικὴν ἀφομοίωσιν τῶν 'Οθωμανῶν, ἡ δὲ ἀπόπειρχ πολιτιστικῆς ἀφομοίωσεως δὲν ἀποτελεῖ ἡμεριαλισμὸν ἀλλὰ νόμιμον δικαίωμα παντὸς λαοῦ. 'Ιμπεριαλισμὸς ἡ ἔθνικισμὸς σημαίνει κατάκτησιν ξένων ἀγορῶν ὑπὸ λαῶν οἱ ὄποιοι ἐπέτυχον τὴν βιομηχανικὴν τῶν ἀνάπτυξιν, εἰς τὴν καλυτέραν δὲ περίπτωσιν σημαίνει Occupatio Bellica, δηλαδὴ στρατιωτικὴν κατάληψιν ξένων ἐδαφῶν. 'Εθνισμός, ἀντιθέτως, σημαίνει ἀλυτρωτικὸν κίνημα, αἴτημα ἀπελευθερώσεως ὑποδούλων ἀδελφῶν (Irredenta).

Συνεπῶς, πρέπει νὰ παρακολουθήσωμεν ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ ἴστορικαι φάσεις τῆς Μεγάλης 'Ιδέας, διὰ νὰ διαπιστώσωμεν ἐνδεχομένας ἡμεριαλιστικὰς ἡ ἀλυτρωτικὰς ἔκφράσεις τῆς.

Πρώτη φάσις ὑπῆρξε τὸ αἴτημα συγχροτήσεως δυαδικῆς ἑλληνοθωμανικῆς αὐτοκρατορίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

'Η δευτέρα φάσις συνεδυάσθη μὲ τὸ αἴτημα τῆς παμβαλκανικῆς δημοκρατίας, τὴν ὁποίαν ἡ ἐν Ρουμανίᾳ ἐπανάστασις τῆς Φιλικῆς 'Εταιρείας προέβαλε.

Τρίτη φάσις τῆς Μεγάλης 'Ιδέας ἐστάθη ἡ ἀπόφασις τοῦ ρομαντικοῦ Βασιλέως¹ Οθωνος νὰ διανοηθῇ στρατιωτικὴν ἀναμέτρησιν μὲ τὴν ὁθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν. Κατὰ πόσον ὑπῆρξε ρομαντικὸν τὸ αἴτημα τῆς 'Οθωνικῆς Μεγάλης 'Ιδέας πιστοποιεῖται ἀπὸ διάλογον τοῦ "Οθωνος μὲ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος Μαυροκορδάτον. 'Ο "Οθων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀπολύτου μοναρχίας ἐπιέζετο ἀπὸ πρεσβευτὴν μεγάλης Δυνάμεως νὰ διευκολύνῃ τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου Μαυροκορδάτου. 'Ο Βασιλεὺς ἐκάλεσε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος καὶ, διὰ νὰ τὸν δεσμεύσῃ, ἐζήτησεν ἐνυπογράφως τὰς σκέψεις του περὶ τῆς Μεγάλης 'Ιδέας. Τότε ὁ Μαυροκορδάτος ἐγράψεν ἐν ἀπὸ τὰ καταπληκτικῶτερα κείμενα τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς, τὸ δόποιον ἐμπεριεῖχε τὰς ἔξης θέσεις: Θὰ ἔδει νὰ ἀξιοποιηθῇ ἡ ἑλληνικὴ ναυτικὴ δύναμις¹, καὶ μόνον ἐὰν κατέληγον εἰς συνεργασίαν οἱ 'Οθωμανοὶ μετὰ τῶν Ρώσων, τότε ὁ "Οθων δὲν θὰ προελάμβανε νὰ θέσῃ θέμα Μεγάλης 'Ιδέας, διότι οἱ Δυτικοὶ θὰ ἐτοποθέτουν τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

'Ο "Οθων, ἀντιθέτως, συλλαμβάνει τὴν Μεγάλην 'Ιδέαν ὑπὸ τὴν στενὴν ννοιαν τῆς στρατιωτικῆς ἀναμετρήσεως μὲ τὴν Τουρκίαν. 'Ωνειρεύετο πολιτικῶς τὴν ἀνασύστασιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ μὲ μᾶλλον ἀκαθόριστα γεωγραφικά σύνορα. 'Η ἐν λόγῳ ἔκφρασις τῆς Μεγάλης 'Ιδέας εἶχε σαφῶς ἀντιοθωμανικὴν θέσιν, διὸ καὶ ἐνεψύχωνε τὰς ἀντιούρκικὰς δυνάμεις, πρᾶγμα τὸ ὄποιον ὥθει τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν εἰς τὴν ἀσκησιν πολιτικῆς κατευνασμοῦ μεταξὺ 'Αθηνῶν καὶ

1. Γ. Κορδάτου: 'Ιστορία τῆς νεώτερης 'Ελλάδας, 'Αθῆναι 1957, τ. III, σ. 482 κ.ε.

Κωνσταντινουπόλεως. Σύμφωνος ἐπίσης πρὸς μίαν στρατιωτικὴν ἔκφρασιν τῆς Μεγάλης Ἰδέας ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἰ. Κωλέττη, ἀρχηγοῦ τοῦ γαλλικοῦ κόμματος, τοῦ δποίου ἡ πολιτικὴ διέφερε τῆς τοῦ "Οθωνος κατὰ τὸ ὅτι εἶχεν ἐπίδρασιν τοῦ Ρήγα, διὸ καὶ ὥραματίζετο συμμετογὴν καὶ ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν εἰς αὐτὴν τὴν στρατιωτικὴν ἀναμέτρησιν μὲ τὴν ὁθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν.

"Η τετάρτη φάσις τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ἡ λεγομένη γεωγραφική, ἔκφραται μὲ τὴν βενιζελικὴν πολιτικὴν, ἡ ὅποια προβάλλει τὴν ἰδέαν τοῦ « κράτους μὲ τούς »¹. Ἀκόμη καὶ ὁ Διγασμὸς τοῦ 1917 δὲν εἶναι, ὡς τὸν προβάλλει μία δημοσιογραφίζουσα ιστορία « ἀντίθεσις Γερμανοφίλων καὶ Ἀνταντοφίλων », ἀλλ' εἶναι κατὰ βάθος ἀντιμαχία μεταξὺ ἑκείνων οἱ ὅποιοι ὑποστηρίζουν τὴν θεωρίαν τοῦ « ἐλληνικοῦ ὁθωμανισμοῦ », λέγοντες ὅτι ἡ ὁθωμανικὴ αὐτοκρατορία εἶναι ἑλληνική, οἱ φυσικοὶ κληρονόμοι τῆς εἶναι "Ελληνες, δι' ὃ καὶ δὲν συμφέρει νὰ τὴν καταπολεμίσουν, καὶ ἑκείνων οἱ ὅποιοι, ἔχοντες γεωγραφικὴν σύλληψιν τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ἐπιθυμοῦν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν βαλκανικῶν ἔθνων, πρὸς διαμελισμὸν τῆς ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ πρὸς κατακύρωσιν ὑπὲρ τῆς Ἐλλάδος τοῦ μεγαλυτέρου ἐκ τῆς διανομῆς αὐτῆς μεριδίου. Οἱ τελευταῖοι πιστεύουν ὅτι ἡ Μεγάλη Ἰδέα δὲν ἀποτελεῖ περίσσιαν ἡθικῆς δυνάμεως, ἵσταται μάλιστα ἐπέκεινα τῆς ἡθικῆς, εἶναι ἀπλοῦν γεωγραφικὸν αἴτημα ἐλεφαντιάσεως². Δὲν ἐπιτρέπονται περαιτέρω κρίσεις πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀρχείων τῶν μεγάλων Δυνάμεων.

"Η Μεγάλη Ἰδέα ὑπῆρξε κατεύθυνσις ὅχι τῶν Ἐλλήνων τῆς Διασπορᾶς, ἀλλὰ τῶν Φαναριωτῶν. Ἐκφρασίς τῆς εἶναι ἡ δυαδικὴ ἐλληνοοθωμανικὴ αὐτοκρατορία, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ κατεύθυνσις αὐτὴ ἐμπνέεται ἀπὸ μίαν πολιτικὴν συννεοήσεως μὲ τὴν ὁθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν (ὁσονδήποτε καὶ ἀν πρακτικῶς ὠδήγηει εἰς ἀνασύστασιν ἐνὸς νεοελληνικοῦ Βυζαντίου)³.

1. Ι. Δραγούμη: 'Ο ἐλληνισμός μου καὶ οἱ "Ελληνες, 'Αθῆναι 1927, σ. 165 κ.έ.

2. Φ. Πολίτη: 'Ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο του, 'Αθ. 1938. *Passim*.

3. Σ. Σπανούδη: « 'Ο Ιων Δραγούμης στὴν Πόλιν », 'Ελληνισμὸς τοῦ ἐξατερικοῦ, Γενεύη 1949, II (β' ἡμίτ.), σ. 105 κ.έ.